

Merete G. Andersen

Allehelgenklosteret i Lund indtil ca. 1200

Allehelgenklosteret var det ældste af de mange klostre som bispestaden Lund husede i middelalderen. Det var et benediktinerkloster, som lå lidt uden for bymuren, nærmere bestemt lidt nordøst for Nørreport, også senere kaldet St. Olufs port efter den nærliggende St. Olufs kirke. Klosteret var indviet til Vor Frue og Allehelgen, men i daglig tale omtaltes det kun som Allehelgenklosteret. I et pavebrev fra 1343 12/9 hedder klosteret "Monasterium omnium sanctorum prope muros Lundenses" (Allehelgenklosteret nær Lunds mure).¹ Det var således et kloster "extra muros" (uden for murene).

Allehelgenklosteret blev med tiden det betydeligste benediktinerkloster i Danmark. I 1205, da ærkebiskop Anders Sunesen havde bemærket, at der var tendenser til forfald inden for benediktinerklostrene, indkaldte han de danske benediktinerklostre til generalkapitel i Allehelgenklosteret i Lund, hvor man valgte abbeden for Allehelgenklosteret til faderabbed for benediktinerklostrene i Danmark. Desuden blev det bestemt, at der skulle holdes generalkapitel hvert fjerde år.² I et brev fra 1206 18/1 stadfæstede paven ordningen, men kun for en forsøgsperiode for fire år. Overhøjheden kom dog til at bestå middelalderen igennem, hvilket ses af et pavebrev fra 1497 20/5.³ Den indebar også visitationsret over de tre benediktinske nonneklostre i Lund stift: St. Peder i Lund, Bosjö og Börringe.

Takket være ny forskning er det nu muligt at placere Allehelgenklosteret i Lund i en større europæisk klostresammenhæng. Men først en forskningsoversigt.

Forskningsoversigt

Kildematerialet til Allehelgenklosterets historie er desværre yderst sparsomt. Ikke et eneste håndskrift fra klosterets sikkert betydelige scriptorium er bevaret⁴ og kun sparsomme rester af klosterets arkiv er overleveret.⁵ Heller ikke bygningsarkæologien kan give os hjælp. Kun nogle murrester af det engang så anseelige kloster findes endnu i nærheden af Universitetsbiblioteket, og de synes at stamme fra tiden efter 1192, det år klosteret brændte.⁶ Hvornår klosteret er grundlagt og af hvem har forskerne gennem årene diskuteret.

På grundlag af det bevarede diplommateriale henførte den danske klosterhistoriker J. B. Daugaard grundlæggelsen af Allehelgenklosteret til ærkebiskop Eskil (1138–1177), der var kendt som en ivrig befordrer af klostervæsenet i Danmark. At klosteret tilhørte cluniacenserordenen ses af et brev fra 1241 15/10.⁷

MERETE G. ANDERSEN

Senere har forskerne rettet deres opmærksomhed mod det såkaldte *Necrologium Lundense* og forsøgt at fravriste det de få oplysninger om Allehelgenklosteret det indeholder. *Necrologium Lundense* (Lund, Universitetsbiblioteket, Mh 6) er et blandingshåndskrift for domkirken St. Laurentius i Lund. Dele af håndskriftet er blevet udgivet i flere gange omgange i det 18. århundrede. Ingen af disse udgaver gav dog en på paleografiske grunde nøjere datering af indførslerne. Først i 1923 blev en videnskabelig udgave af (næsten hele) håndskriftet udgivet af L. Weibull,⁸ og i 1960 udkom en faksimiliegave af hele håndskriftet med en indledning af E. Kroman.⁹

I *Necrologium Lundense* findes bl.a. en afskrift af et brev fra 1136 omfattende en fornyelse af den broderskabsforbindelse domkirken i Lund havde med Helligkors i Dalby og Allehelgen i Lund: "Sicut tradiderunt nobis, qui ante nos fuerunt, iste tres congregationes, sancti Laurentii, sancte Crucis et Omnium sanctorum, in una societate et fraternitate fuerunt" (Således som de, der var før os, har overleveret det til os, har de tre kongregationer St. Laurentius, Helligkors og Allehelgen altid udgjort et fællesskab og været et broderskab).¹⁰ Broderskabsforbindelsen bygger på en mundtlig overlevering, og problemet er hvor langt tilbage i tiden går denne broderskabsforbindelse?

Da den danske historiker H. Olrik i 1892 udgav "Konge og Præstestand i Danmark indtil 12. Aarhundredes Begyndelse", argumenterede han for at broderskabsforbindelsen måtte gå en menneskealder tilbage, altså tilbage til tiden før Assers tiltræden som biskop år 1089. Men Olrik gik endnu videre. Fra andre kilder ved vi, at kong Knud den Store (1018–1035) var en ivrig fremmer af klosterlivet i Danmark, og dette kombineret med, at Allehelgenklosterets dødsnotiser i *Necrologium Lundense* peger mod Tyskland, mens en anden senere kilde oplyser, at en munk fra klosteret Brauweiler nær Köln i 1090'erne besøgte Danmark, fik Olrik til at opstille den dristige teori, at Allehelgenklosteret skulle være grundlagt af Knud den Store med munke indkaldt fra Brauweiler.¹¹

Det var en teori som æggede til diskussion. Og den svenske historiker L. Weibull tog den da også under hård behandling i artiklen "Den skånska kyrkans äldsta historia" fra 1914–1917. Weibull anfører, at Allehelgenklosterets grundlæggelse tidligere "med orätt hänförs till Eskil, senere otvivelagtigt riktigt till tiden före Ascers tillträde till episkopatet 1089". Og i en fodnote gjorde Weibull så op med den tidligere forskning, specielt med Olrik. Weibull er dog enig med Olrik deri, at Allehelgenklosteret er fra tiden før 1089, men han kunne ikke acceptere Olriks tolkning af kilderne om at det skulle være grundlagt af Knud den Store med munke fra Brauweiler, idet der ikke er belæg derfor i kilderne. Det er, som Weibull udtrykker det, et godt eksempel på en deduktion af kilderne.¹²

Den senere forskning har accepteret Weibulls formodning om, at Allehelgenklosteret er grundlagt før 1089.¹³ Dog har E. Cinthio fremført den hypotese, at klosteret skulle være grundlagt i kong Harald Heins regeringstid. Med støtte i

ærkebiskop Uffes brev fra 1241 15/10, hvor det utvetydigt siges at Allehelgenklosteret var cluniacensisk,¹⁴ har de forskere, som kommer ind på ordenstilhørigheden, accepteret Daugaards opfattelse af at klosteret fra begyndelsen skulle være grundlagt som et cluniacenserkloster. Cinthio har dog fremført den formodning, at klosteret oprindeligt kan have været tilknyttet hirsauerreformen.¹⁵

Allehelgenklosteret og *Necrologium Lundense*

Allehelgenklosterets ældste historie kender vi kun gennem de få oplysninger, som *Necrologium Lundense* kan give os. Som følge af at St. Laurentius domkirke og Allehelgenklosteret havde indgået broderskabsforbindelse, finder vi navne på flere brødre fra Allehelgenklosteret indført i domkirkens *necrologium*, *Necrologium Lundense*. Af Weibulls paleografiske undersøgelser fremgår det, at St. Laurentius stod i broderskabsforbindelse med fire åndelige stiftelser i 1123, det år *necrologiet* blev anlagt, nemlig Allehelgenklosteret i Lund, kannikesamfundet ved Helligkorskirken i Dalby, kannikesamfundet ved domkirken i Roskilde, og St. Knuds benediktinerkloster i Odense. Weibull antager, at dødsnotiser med kun navn og efterfølgende "abbas", og "presbiter et monachus", eller "sacerdos et monachus" henfører sig til Allehelgenklosteret, og han kom frem til, at antallet af notitser om Allehelgenklosterets medlemmer indtil 1123 er seks, mellem 1123 og 1140 syv, dertil indtil omkring 1170 nitten.¹⁶

I de senere årtier er de mange data i et stort antal memorialkalendere blevet systematiseret ved hjælp af den moderne computerteknologi i forbindelse med et igangværende forskningsprojekt ved universitetet i Münster/Westfalen.¹⁷ Takket være denne forskning kan vi nu kaste nyt lys over Allehelgenklosterets ældste historie, idet en af projektets medarbejdere E. Freise har inddraget *Necrologium Lundense* i en undersøgelse af Roger af Helmarshausen.¹⁸

Som anført ovenfor påpegede Olrik, at mange af dødsnotitserne peger mod Tyskland og ville søge klosterets oprindelse i det tyske rige. Herimod protesterede Weibull. Senere synes Weibull dog at have modificeret sine synspunkter, idet han i 1946 skrev, at munkene var kommet udefra.¹⁹ Derfor er det ikke overraskende, at Freise kom til det resultat, at indtil midten af det 12. århundrede er en overvejende del af navnene på munkene af tysk herkomst, men til dels også engelske.²⁰

Den største interesse knytter sig imidlertid til *necrologieoplysningerne* om klosterets abbeder, idet det er lykkedes Freise at identificere klosterets to første abbeder. Den første abbed for Allehelgenklosteret var en vis Hartwig, der døde den 19. august før 1123.²¹ Han kan nu ifølge Freise identificeres med en profesmunk fra St. Pantaleonklosteret i Köln.²² Lad os derfor se på St. Pantaleonklosteret i Köln.

MERETE G. ANDERSEN

St. Pantaleonklosteret i Köln

St. Pantaleonklosteret i Köln²³ blev grundlagt 965 af ærkebiskop Bruno af Köln. Det var et biskoppeligt "Eigenkloster", som ærkebiskoppen befolkede med munke fra St. Maximinklosteret i Trier.

Men i første trediedel af det 10. århundrede trådte to store reformcentre frem på scenen inden for det benediktinske munkevæsen. Den ene reform udgik fra det burgundiske kloster Cluny, mens den anden reform havde sin oprindelse i St. Gorgoniusklosteret i Gorze, hvorfra den lothringske reform via St. Maximinklosteret i Trier vandt fodfæste i det ottonske rige, mens Clunyreformen bredte sig til klostre i Burgund, Frankrig og Italien.

I 1068 og 1070 var ærkebiskop Anno af Köln i Rom, og i 1070 besøgte han på hjemrejsen det norditalienske kloster Fruttuaria i Piemont. Fruttuarias grundlægger var abbed Wilhelm af Dijon, der ca. år 1000 havde overført Clunys consuetudines til Fruttuaria, og klosteret var således en exponent for Clunyreformen. Imidlertid fandt ærkebiskop Anno sådan behag i Fruttuariaklosterets livsførelse, at han udbad sig 12 munke. Denne reformkoloni overgav han til sit kloster Siegburg nær Köln med henblik på en nygrundlæggelse af dette kloster, og de konventualer fra St. Maximinklosteret i Trier, der havde ledet de første opbygningsarbejder i Siegburg sendte han tilbage til St. Maximinklosteret. Ærkebiskop Anno af Köln åbnede gennem bosættelsen af de 12 fruttuariske munke vejen for Clunys monastiske tradition til Tyskland.

Dernæst realiserede ærkebiskop Anno sine planer om en klosterreform, af forskere kaldet Siegburgreformen.²⁴ 1071 udsendte Anno reformmunke fra Siegburg og St. Pantaleonklosteret i Köln, der dog først i 1074 endelig blev reformeret i den sieburgske ånd, til det af ham grundlagte kloster Saalfeld i Thüringen. Og i 1072 grundlagde ærkebiskop Anno det westfaliske kloster Grafschaft med munke fra Siegburg.²⁵ Ved ærkebiskoppens død i 1075 var fire klostre således blevet reformeret, alle kölniske biskopsklostre.

Siegburgreformen bredte sig også uden for det kölniske bispedømme. I første omgang skulle St. Pantaleonklosteret i Köln blive formidleren af Siegburgreformen, idet profesmunke fra St. Pantaleonklosteret indsattes som abbeder i andre klostre, der dermed reformeredes efter sieburger observansen. Omkring 1080 reformeredes St. Peter i Erfurt i Mainz stift. Klosterets anden abbed Rapodo kom fra St. Pantaleonklosteret.²⁶ Ligeledes omkring 1080 vides St. Moritz i Minden i Minden stift at have praktiseret "ordo sigebergensis". Klosterets tredje abbed Alberich kom fra St. Pantaleonklosteret.²⁷ Og i 1080 indkaldtes en ikke navngiven munk fra St. Pantaleonklosteret som første abbed for St. Clemens i Iburg i Osna-brück stift.²⁸

I 1095 reformeredes det gamle kölniske kloster Brauweiler med munke fra St. Pantaleonklosteret,²⁹ og i 1110 St. Martin i Köln.³⁰ Abbeden i Lorsch blev i 1119 hentet fra St. Pantaleonklosteret.³¹

Med abbed Herman (1082–1120) havde St. Pantaleonklosteret en storhedsperiode. Efter hans død blev Rudolf af St. Trond abbed. Han virkede kun i to år, og efter den tid var det slut med at sende profesmunkke til andre klostre for at reformere dem i den siegburgske ånd.

Allehelgenklosterets grundlæggelse

Det er i ovennævnte sammenhæng at grundlæggelsen af Allehelgenklosteret i Lund skal ses. Ved at indsætte profesmunken Hartwig fra St. Pantaleonklosteret i Köln som abbed i Allehelgenklosteret kom Siegburgreformen til Lund. Det giver en terminus post quem 1074 for Allehelgenklosterets grundlæggelse.

Indførelsen af de nye *Fruittuaria consuetudines* i Siegburg betød ikke automatisk indførelsen af det cluniacensiske reformprogram (*exemption*). Siegburg forblev et biskoppeligt kloster. Karakteristisk for Siegburgreformen er, at den indtil år 1130 kun omfattede konventer, der anerkendte biskopper som klosterherrer. Vi kan derfor formode, at Allehelgenklosteret har været et biskoppeligt kloster, hvilket støttes af klosterets nære forbindelse til domkirken i Lund, sådan som det fremgår af *Necrologium Lundense*.

Biskop i Lund i denne periode var en person ved navn Ricwal (1072–1089). Om denne Ricwal ved vi ikke meget.³² I 1066 er Ricwal bevidnet som kannik ved domkirken i Paderborn, men af uvisse grunde flygtede han fra Paderborn og på et tidspunkt havnede han i Danmark. Da biskoppen i Lund, Egino, døde i 1072, udpegede kongen Sven Estridsen Ricwal som hans efterfølger i bispestolen. På grund af sin flugt som kannik blev Ricwal bandlyst af sin biskop Imad af Paderborn (1051–1076), og bandlysningen blev stadfæstet af de nordiske rigers ærkebiskop i Hamburg, Liemar (1072–1101). Hvad der mere er hændt i sagen ved vi ikke. Under alle omstændigheder forblev Ricwal dog biskop i Lund til sin død i 1089.

Fra sin tid i Paderborn var Ricwal kendt med et kloster, Abdinghofklosteret, og vidste hvilken betydning et kloster havde for et stifts kulturelle og åndelige liv. Abdinghofklosteret var viet til apostlene Peter og Paulus samt Salvator og var grundlagt af Paderbornbiskoppen Meinwerk (1009–1036). Eftersom Ricwal var bandlyst af biskop Imad af Paderborn, kunne han af gode grunde ikke hente abbeden og munke i Paderborn til sit nygrundlagte kloster, men måtte søge dem andetsteds. Og det skete som sagt i Köln.

I det 10. og 11. århundrede har der været handelsforbindelser mellem Köln og Østersøområdet. Det viser ikke mindst møntfundene.³³ Men i vort tilfælde er det mere nærliggende at pege på den direkte forbindelse, der har været mellem ærkebiskop Anno og den danske konge Sven Estridsen. Kilderne beretter, at den danske konge sendte gaver til den kölniske ærkebiskop Anno.³⁴ Disse delegationer har af danske forskere været set som rent politiske, men man har overset de kirkelige og kulturelle forbindelser de kan have haft mellem stifterne Köln og Lund. Med i

MERETE G. ANDERSEN

disse delegationer kan Ricwal have været, idet man må formode at han i Danmark først er gået til kongens tjeneste, og at han efter at være blevet biskop i Lund har uddybet disse forbindelser til Köln (udenom Hamburg). Det vil desto lettere forklare, at Ricwal henvendte sig til Köln efter en abbed. Grundlæggelsen af Allehelgenklosteret er dog næppe sket i Sven Estridsens tid, selvom han vides at have støttet kirken, thi først omkring år 1080 ser vi St. Pantaleonklosteret udsende profesmunkene som abbeder. Allehelgenklosteret er som sagt grundlagt af Ricwal, formodentlig med indtægter givet af konge og stormænd.

På denne baggrund vil man også lettere kunne forstå, at munke fra Brauweiler engang i 1090'erne var i Danmark i ordensanliggender.³⁵ Brauweiler tilhørte som nævnt ovenfor siden 1095 Siegburgreformen.

Allehelgenklosteret indtil ca. 1200

Hvornår Allehelgenklosterets første abbed Hartwig er død ved vi ikke. Kun at han som tidligere anført er død den 19. august før 1123. Fra Allehelgenklosteret er bevaret en gravsten over en abbed, nu i Lunds Universitets Historiska Museum. Den er dateret til slutningen af det 11. århundrede eller ca. 1100.³⁶ Det kan være en gravsten over abbed Hartwig.

Efter abbed Hartwig fulgte abbed Conrad. Hans navn er indført i *Necrologium Lundense* med en senere hånd fra ca. 1140 under den 19. september.³⁷ Freise har udover *Lundenecrologiet* kun fundet denne abbed Conrad kommemoreret i et *necrologium* fra Fulda, og formoder derfor, at han stammede fra St. Bonifatiusklosteret i Fulda.³⁸ Men det er næppe sandsynligt, for så vidt vides var St. Bonifatiusklosteret på dette tidspunkt en exponent for Gorzereformen.³⁹

Dernæst fulgte abbed Nicolai, der var tilstede ved Lundedomkirken indvielse den 1. september 1145, thi i forbindelse med den konstitution ærkebiskop Eskil oprettede denne dag er abbed Nicolai anført som vidne.⁴⁰ Abbed Nicolais navn er indført i *Lundenecrologiet* med yngste hånd under den 10. august.⁴¹

En abbed Marcus nævnes som vidne og/eller er medunderskriver af flere diplomer fra årene 1158–1183.⁴² Sandsynligvis er han død kort derefter. Hans dødsdag er den 21. december.⁴³

Allehelgenklosteret havde broderskabsforbindelser med flere klostre og kirker. Bedst kendt er broderskabsforbindelsen mellem domkirken i Lund og Allehelgenklosteret. Kendt er også broderskabsforbindelsen mellem Lundedomkirken og benediktinerklosteret Helmarshausen i Westfalen.⁴⁴ Freise formoder, at denne broderskabsforbindelse er gået via Allehelgenklosteret, der antagelig omkring 1100 eller kort derefter indgik broderskabsforbindelse med Helmarshausen.⁴⁵ Desuden har den nyeste memorialforskning påvist, at også med St. Pantaleonklosteret i Köln havde Allehelgenklosteret broderskabsforbindelse.⁴⁶ Ligeså fra omkring 1130 med det cluniacensiske priorat St. Saulve ved Valenciennes i Nordfrankrig, der også havde broderskabsforbindelser med de to siegburgske klostre:

St. Heribertklosteret i Deutz og St. Pantaleonklosteret i Köln.⁴⁷

Om de andre klostre Allehelgenklosteret har haft broderskabsforbindelse med, har klosterets necrologium naturligvis kunnet berette. Det må derfor i høj grad beklages, at dette og andre kilder til klosterets indre forhold er gået tabt.

Noter

- 1 *Acta Pontificum Danicum* I, ed. L. Moltesen, København 1904, no 302.
- 2 *Diplomatarium Danicum* I R 4, København 1958, no 111, eller *Bullarium Danicum*, ed. A. Krarup, København 1931, no 52.
- 3 *Lunds Årkestifts Urkundsbok* V, ed. L. Weibull, Lund 1921, no 367.
- 4 L. Weibull, *Bibliotek och Arkiv i Skåne under Medeltiden*, Lund 1901, ss 20–21.
- 5 Weibull 1901, *op. cit.*, ss 64–65.
- 6 C. G. Brunius, ”Om Allhelgona kyrka och kloster vid Lund”, *Theologisk Quartalskrift*, Ny följd V, Lund 1840, ss 116–122. V. Lorenzen, *Danske Benediktinerklostre* (De danske Klosters Bygningshistorie X), København 1933, ss 278–279. R. Blomqvist, *Lunds historia* I, Lund 1951, ss 161–163. A. Andrén, *Lund* (Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer. Rapport. Medeltidsstaden 26), Stockholm 1980, s 65. E. Cinthio, ”Benediktiner, augustiner och korherr” i E. Cinthio (red), *Skånska kloster* (Skånes Hembyggsförbund. Årsbok 1987/88), Lund 1988, s 33.
- 7 J. B. Daugaard, *Om de danske Klostre I Middelalderen*, Kjøbenhavn 1830, ss 138–140.
- 8 *Necrologium Lundense*, ed. L. Weibull, Lund 1923.
- 9 *Necrologium Lundense*, ed. E. Kroman, København 1960 (Corpus Codicum Danicarum vol. I).
- 10 Weibull 1923, *op. cit.*, s 127.
- 11 H. Olrik, *Konge og Præstestand i Danmark indtil 12. Aarhundredes Begyndelse* I (2. Udg.), København 1905, ss 156–158.
- 12 L. Weibull, ”Den skånska kyrkans äldsta historie”, *Historisk tidskrift för Skåneland* V, Lund 1914–1921, ss 179–180.
- 13 Se f.ex. Lorenzen, *op. cit.*, s 277. H. Koch, ”De ældste danske Klosters Stilling i Kirke og Samfund indtil 1221”, *Historisk Tidsskrift* III R 10, København 1936, s 515. Blomqvist, *op. cit.*, s 64. Cinthio, *op. cit.*, s 31. Dog er N. Skyum-Nielsen lidt mere forsigtig i sin tolkning af kilderne og skriver at klosteret ”var stiftet en rum tid før 1123”, se N. Skyum-Nielsen, *Kvinde og Slave*, København 1971, s 129. Kun W. Seegrün har accepteret Olricks teori, se W. Seegrün, *Das Papsttum und Skandinavien bis zur Vollendung der nordischen Kirchenorganisation (1164)*, Neumünster 1967 (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins 51), s 65.
- 14 *Diplomatarium Danicum* I R 7, København 1990, no 88.
- 15 Cinthio, *op. cit.*, 31. Cinthio kæder forbindelsen til hirsauerreformen sammen med klosterets patrocinium, Allehelgen, som en gruppe nygrundede reformklostre på kontinentet antog i det 11. århundrede. Faktisk forholder det sig således, at af klostre i det tyske rige er det kun det sydtyske kloster Schaffhausen i Konstanz stift der har dette patrocinium. Klosteret var i øvrigt tilknyttet hirsauerreformen.

MERETE G. ANDERSEN

- 16 Weibull 1923, *op. cit.*, s LXII.
- 17 Sonderforschungsbereich 7 "Mittelalterforschung", Universität Münster.
- 18 E. Freise, "Roger von Helmarshausen in seiner monastischen Umwelt", *Frühmittelalterliche Studien* 15, Berlin & New York 1981, ss 180–293.
- 19 L. Weibull, "Skånes kyrka från älsta tid till Jacob Erlandsens död 1274" i E. Newman (red), *Lunds Domkyrkas Historia* I, Stockholm 1946, s 158.
- 20 Freise, *op.cit.*, s 275.
- 21 Weibull 1923, *op. cit.*, s 88.
- 22 Freise, *op. cit.*, s 275.
- 23 Monografien om St. Pantaleonklosteret i Köln er H. J. Kracht, *Geschichte der Benediktinerabtei St. Pantaleon in Köln 965–1250*, Siegburg 1975 (Studien zur kölnier Kirchengeschichte 11).
- 24 Denne reform er undersøgt af J. Semmler, *Die Klosterreform von Siegburg. Ihre Ausbreitung und ihr Reformprogramm im 11. und 12. Jahrhundert*, Bonn 1959.
- 25 Kracht, *op. cit.*, ss 94, 131. Semmler, *op. cit.*, ss 60–64.
- 26 Kracht, *op. cit.*, s 131. Semmler, *op. cit.*, ss 126–131.
- 27 Kracht, *op. cit.*, s 133. Semmler, *op. cit.*, ss 131–133.
- 28 Kracht, *op. cit.*, s 133. Semmler, *op. cit.*, ss 68–71.
- 29 Kracht, *op. cit.*, ss 134–135. Semler, *op. cit.*, ss 133–141.
- 30 Kracht, *op. cit.*, s 135. Semmler, *op. cit.*, ss 142–145.
- 31 Kracht, *op. cit.*, ss 135–137. Semmler, *op. cit.*, 113–117.
- 32 Se fex Weibull 1914–1921, *op. cit.*, ss 121–123.
- 33 Freise, *op. cit.*, s 276.
- 34 Olrik, *op. cit.*, ss 77, 178.
- 35 Freise, *op. cit.*, s 275.
- 36 Blomqvist, *op. cit.*, ss 64–65. Cinthio, *op. cit.*, s 36 med afbildning.
- 37 Weibull 1923, *op. cit.*, s 95.
- 38 Freise, *op. cit.*, s 275.
- 39 K. Hallinger, *Gorze-Kluny. Studien zu den monastischen Lebensformen und Gegensätzen im Hochmittelalter* I–II, Roma 1950–1951 (Studia Anselmiana 22–25), ss 152, 217–225.
- 40 *Diplomatarium Danicum* I R 2, København 1963, no 88.
- 41 Weibull 1923, *op. cit.*, s 86.
- 42 *Diplomatarium Danicum* I R 2, *op. cit.* nos 126, 185. *Diplomatarium Danicum* I R 3, København 1976, nos 14, 19, 45–46, 90, 102, 111.
- 43 *Lunde Domkapitels Gavebøger*, ed. C. Weeke, Kjøbenhavn 1884–89, s 316.
- 44 Weibull 1923, *op. cit.*, s LXV.
- 45 Freise, *op. cit.*, s 276.
- 46 Freise, *op. cit.*, s 275.
- 47 Freise, *op. cit.*, s 286.